

УДК 37.07:005.

Алла Лопухівська

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ
У СЕРЕДОВИЩІ ОСВІТНЬОГО ОКРУГУ**

Переорієнтація завдань навчально-виховного процесу в сільській школі на засади компетентісно орієнтованої освіти, спрямованість на гуманістичну модель, що містить моральні ідеали і громадянські цінності, значно збільшує можливості розв'язання проблеми формування комунікативної компетентності учнів.

Найбільша інвестиція, яку може зробити суспільство, громада у соціальний розвиток особистості, – це забезпечити соціальний захист дитини, зберегти сімейне середовище, підтримати сім'ю у скрутний для неї час. Особливе значення має ініціатива, творчий підхід до справи педагогічних колективів та підтримка їхніх зусиль з боку територіальних громад.

Організація навчально-виховного процесу має враховувати специфіку життя та побуту, особливості сільського виробництва. Багатогранність життя сільської школи забезпечується спільними зусиллями колективу, місцевих господарств, громадськості. Сільська школа, будучи органічною частиною цілого, відображає всі протиріччя, проблеми, властиві сільському соціуму, допомагає в подоланні соціальних відмінностей, обмеженості соціальних контактів.

З огляду на це освітні округи створюються з урахуванням тенденцій демократичної ситуації з метою координації зусиль суб'єктів округу: створення єдиного освітнього простору для забезпечення рівного доступу дітей до якісної освіти; надання можливості учням навчальних закладів освітнього округу здобувати знання та необхідні компетентності (соціальну, комунікативну, інформаційну).

Потреба в компетентісному підході виникла у зв'язку з необхідністю якісно змінити зміст освіти відповідно до сучасних світових стандартів, а також пов'язати знаннєву сферу з її застосуванням на практиці. Відтак приходить розуміння того, що жодна система освіти не здатна в сучасних умовах забезпечити особистість знаннями на все життя, оскільки інформаційний потік зростає та змінюється швидко. Тому в сучасному інформаційному суспільстві поняття кваліфікації замінюється поняттям компетентності, яка формується у процесі використання людиною в практичній діяльності нових знань, та дає можливість знаходити рішення у будь-яких ситуаціях.

Компетентісна освіта за своєю сутністю зорієнтована на практичні результати, досвід особистої діяльності, що зумовлює зміни в орієнтації

навчання, яке спрямовується на розвиток конкретних цінностей і життєво необхідних знань і умінь учнів. Водночас виникає необхідність розширення і поглиблення досвіду спілкування учнів, стосунків між учнями і вчителями, школою і родиною. Поглиблення меж спілкування розглядається як розширення освітнього простору дитини, що досить важливо для сільської школи.

У психолого-педагогічній і соціально спрямованій літературі розглядаються окремі аспекти проблеми формування ключових компетентностей. Так, теорію освітніх компетенцій і компетентностей у шкільній освіті України обґрунтовано в роботах Н. Бібік, С. Бондар, В. Бондаря, І. Єрмакова, О. Савченко, С. Трубаچهвої та ін. Загальний аналіз сутності поняття «компетентність», порівняльну характеристику ключових компетентностей в європейських освітніх системах здійснили О. Локшина, О. Овчарук, О. Пошетун.

Науковці європейських країн вважають, що розвиток компетентності учнів сприяє інтелектуальному і культурному вдосконаленню особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на зміни у сучасному суспільстві. Міжнародна комісія Ради Європи в своїх документах розглядає поняття компетентності як загальні, або базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, ключові уявлення, опори, або опорні знання.

На думку вчених Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшиної, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пошетун, О. Савченко, С. Трубачевої, ключова компетентність є об'єктивною категорією, яка фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень тощо, які можна застосовувати в широкій сфері діяльності людини. Вона передбачає «засвоєння учнем не окремих непов'язаних один з одним елементів знань і умінь, а оволодіння комплексною процедурою, в якій для кожного виділеного напрямку її набуття є відповідна сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер» [3, с. 34].

За різними джерелами, зокрема за документами Ради Європи, у працях І. Єрмакова, А. Хуторського визначено ключові компетентності, серед яких є комунікативна компетентність. Відтак ключові компетентності вони визначали на основі соціального досвіду і досвіду особистості та основних видів діяльності учнів. У цьому контексті комунікативна компетентність розглядається як певна складова більш складних і загальних особистісних утворень.

Отже, «основою загальної компетентності є комунікативна компетентність, яка означає сукупність комунікативних стратегій (мотиваційний компонент) і засобів (знань, умінь, навичок), які застосовуються в конкретній ситуації міжособистісного, групового та публічного спілкування з метою реалізації основних його функцій (повідомлення інформації, сприймання й оцінки, організації взаємодії та впливу), обумовлену попереднім досвідом взаємодії з іншими людьми; рівнем розвитку

здібностей; індивідуальними рисами особистості» [1, с. 49].

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить про взаємозв'язок категорій компетентності та спілкування. Відтак вчені К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, О. Бодальов, М. Каган, О. Леонтєв, А. Мудрик вважають, що спілкування і є комунікативною діяльністю. Проте, на думку Г. Андреевої, Е. Короткова, В. Кричевського, спілкування – це особливий різновид комунікації. З огляду на це, важливого значення набуває комунікативна сторона спілкування, оскільки вона пов'язана з розкриттям специфіки процесу спілкування між людьми як активними суб'єктами.

Процесу спілкування як педагогічній проблемі приділяли увагу Б. Ананьєв, Л. Виготський, В. Давидов, О. Леонтєв, Б. Ломов, С. Руденський. Дослідження Н. Кузьміної, В. Мясичева, А. Петровського, В. Сластьоніна підтверджують, що комунікативні вміння формуються у процесі спілкування. Водночас вчені Ю. Жуков, Л. Петровська, П. Растянніков ототожнюють поняття «комунікативна компетентність» та «компетентність у спілкуванні» і розглядають їх як здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з людьми.

Досліджуючи освітній простір сільських шкіл вчені Л. Байбородова, М. Зайвин, О. Коберник, В. Лебединцев, О. Тартакова серед основних проблем виокремлюють труднощі в здійсненні комунікативної діяльності сільських школярів. Обмежене коло спілкування учнів, одноманітність соціальних контактів перешкоджають розвитку комунікативних умінь, здатності швидко реагувати на події в новій ситуації. Тому проблема розвитку комунікативної компетентності учнів сільської школи стає особливо актуальною.

З огляду на викладене, спілкування сільського школяра обмежене чисельністю населення, однак відрізняється детальним знанням оточення. Відтак зростає роль комунікативної компетентності та визначення особливостей її формування у сільського школяра. Специфіка комунікативної компетентності, її змістове наповнення залежить від віку дітей, навчального закладу, умов спілкування. Отже, розвиток комунікативної компетентності – складний процес, який відбувається в контексті всієї життєдіяльності.

Метою статті є визначення особливостей розвитку комунікативної компетентності учнів сільської школи.

Формування комунікативної компетентності учнів сільської школи має свої особливості, зумовлені специфікою навчально-виховного процесу з урахуванням обмеженого соціально-культурного простору. Водночас сільська школа, незважаючи на існуючі протиріччя в суспільстві і в ній самій, залишається значним стимулом для розвитку життя на селі. До того ж, соціокультурне середовище зумовлює формування у школярів ключових компетентностей і компетенцій.

Відтак розвиток комунікативної компетентності є практичним

аспектом проблеми встановлення взаєморозуміння між людьми. Як зазначають вчені, «не навчивши спілкуванню та співпраці, ми не навчимо дітей учитися». Адже компетентність не є сумою знань, умінь і навичок, а передбачає здатність осмислено їх використовувати.

Як наслідок, комунікативна компетентність характеризує здатність, готовність і культуру міжособистісного спілкування особистості в колективі. Це динамічне особистісне утворення визначається певним змістом зв'язків між кожним вихованцем зокрема й колективом у цілому, виконує на кожному етапі розвитку школяра соціально-психологічні та педагогічні функції.

Саме у сільській школі компетентності учнів зорієнтовані на розвиток суб'єктивності й пов'язані з культурою мислення, самостійністю й відповідальністю за прийняття рішень в органічній єдності з духовно-моральними, ціннісними установками особистості. Традиційними технологіями, розробленими для знаннєвого підходу, неможливо продуктивно формувати компетентності учнів. Отже, актуалізується задача оновлення арсеналу педагогічних технологій, якими володіють вчителі, як процесуальної умови реалізації компетентнісного підходу до навчання.

Сучасній сільській школі потрібна система навчання, яка забезпечувала б освітні потреби кожного учня, повною мірою враховувала його інтереси і можливості. Необхідно актуалізувати процес відбору таких видів, форм і методів організації спілкування, які забезпечили б індивідуально-диференційовану роботу з учнями, враховували соціальні чинники впливу на результативність комунікативної діяльності в сільській загальноосвітній школі, оскільки діти мають обмежене число суб'єктів спілкування.

Проблема адаптації сільської дитини тісно пов'язана із задоволенням її потреб, що забезпечують умови для успішної життєдіяльності. Як зазначають вчені, «комунікативна компетентність – це здатність людини брати на себе та виконувати різні соціальні ролі; уміння людини адаптуватися в різних ситуаціях, вільне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування. Базовою основою формування комунікативної компетентності є також соціальний інтелект» [4, с. 41].

Отже, комунікативна компетентність передбачає здатність успішно взаємодіяти з іншими, співпрацювати і розв'язувати конфлікти. Водночас, здатність успішно взаємодіяти з іншими дає змогу особистості проявити ініціативу, підтримувати й керувати власними взаєминами з іншими. Здатність співпрацювати дає можливість разом досягати спільних цілей, а здатність розв'язувати конфлікти дає змогу особистості сприймати конфлікти як один з аспектів людських взаємин і конструктивно їх долати.

Для набуття учнями соціального досвіду, уміння жити в суспільстві педагогу слід активніше залучати школярів до різних видів діяльності на основі діалогу, співпраці. Під час вибору видів діяльності одним із критеріїв має бути оптимальне сполучення суб'єктивного досвіду учнів і соціального способу поведінки, наявність внутрішньої мотивації. У процесі

суспільної діяльності учень набуває соціального досвіду, оволодіває комунікативними вміннями. Організація суспільної діяльності забезпечує реалізацію певних завдань, таких як засвоєння учнем соціальних знань, правил, норм, цінностей; розвиток комунікативних умінь і здатності до соціальної взаємодії, стосунків з учасниками педагогічного процесу.

Спільна діяльність передбачає систему взаємодії між ровесниками, що сприяє встановленню суспільних відносин між ними, створює можливості особистісного зростання та розширює соціальні контакти учнів сільської школи, закладаючи основи успішної самореалізації і самовизначення особистості. Організація спільної діяльності забезпечує реалізацію таких завдань, як засвоєння учнем системи соціальних знань: правил, норм, цінностей; розвиток умінь і здатності до соціальної орієнтації у стосунках з людьми. Адже, чим менше село, тим тіснішим є спілкування дітей з дорослими.

Плануючи роботу, педагогам необхідно використовувати елементи народних традицій, які б давали учням певні соціальні знання, визначали правила поведінки у соціокультурному середовищі. Організація традиційних сільських свят, відродження народних ремесел, вивчення історії свого села, проведення краєзнавчої, екологічної робіт дозволяє учням відчувати свою причетність і взаємозв'язок з оточуючим світом, органічно увійти в систему стосунків, усвідомити свою відповідальність за збереження історії і культури рідного краю. Усі види й форми спільної діяльності педагогів, учнів, батьків доповнюють одне одного, сприяють оптимальному розв'язанню поставлених задач.

Для сільської школи найбільш оптимальними є технологія особистісно орієнтованого навчання та виховна технологія колективних творчих справ. Для розвитку учнів нечисельних шкіл, які тривалий час перебувають в обмеженому колі спілкування, слід створювати умови для організації колективних видів діяльності. Відтак у сільському освітньому окрузі необхідно передбачити та спланувати співпрацю всіх навчальних закладів, яка пронизана спільною метою роботи. Важливе місце в роботі навчальних закладів займає проведення спільних виховних заходів (свята, концерти, екскурсії, спортивні змагання, конкурси, профорієнтаційна робота), спільних проєктів. Саме така діяльність вчителів сприяє розвитку комунікативної компетентності, оскільки учням сільської школи слід допомагати послідовно входити в систему міжособистісних, групових, сімейних, суспільних відносин.

Отже, учні поступово адаптуються до навчально-виховного середовища шкіл, які входять до освітнього округу. Саме організація міжшкільних виховних заходів, планування спільних справ допомагають у здійсненні взаємодії опорної школи з іншими в межах освітнього округу. Оскільки в сільських школах менше рольових взаємодій і значно більше особистісного спілкування, це робить освітній простір сприйнятним для виховного й

навчального впливу учнів, однак слабо захищає дітей від психологічних травм, пов'язаних з рольовою взаємодією. Тому слід забезпечити організацію спеціальних тренінгів, де б формувалися комунікативні вміння рольового спілкування. З метою формування комунікативної компетентності і здатності до соціальної адаптації особистості та її реалізації в життєвому просторі в окрузі на базі опорної школи створюються міжшкільні проекти, тренінги; пропонується моделювання проблемних ситуацій, створення індивідуально-групових програм навчання спілкуванню, курсів за вибором, упровадження факультативів з культури спілкування.

Безумовно, запровадження курсів за вибором стане ефективним за умови, що їх реалізація у процесі навчання спиратиметься на спеціально розроблену програму, яка регламентуватиме їх зміст, тривалість навчання, визначатиме кінцеві результати навчальної діяльності. Домінантним залишається принцип диференційованого та індивідуального підходу до здійснення навчального процесу в сільській школі.

Пріоритетними напрямками навчально-виховної роботи в сільській школі є забезпечення активної участі кожного учня в суспільному житті; створення умов для виявлення себе у практичній діяльності, яка потребує як теоретичних знань, так і прояву комунікативних якостей.

Отже, належних результатів можна досягти, коли учні мають можливість вільно обирати способи діяльності і задоволення своїх інтересів, а педагоги створюють атмосферу доброзичливості та взаємодопомоги. Саме у шкільному віці усвідомлення своєї участі у вирішенні важливих справ суспільного життя є основою подальшої активної позиції у дорослому житті.

Передбачаємо у подальшому дослідити дотримання компетентісного підходу в умовах переходу початкової освіти на нові програми і підручники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василенко Н. Сучасні тенденції розвитку професійної соціокомунікативної компетентності керівників профільних ЗНЗ. / Н. Василенко // Директор школи, ліцею, гімназії, 2011, № 6, с. 46–51.
2. Коберник О. М. Навчально-виховний процес у сільській загальноосвітній школі: сутність, проектування, організація. / О. М. Коберник – К., Знання, 1998. – 307 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «КІС.», 2004. – 112 с.
4. Слюсаренко В., Лукашевич М. Соціальна адаптація людини: сутність, функції, процес (Соціальна педагогіка і адаптивність особистості) / В. Слюсаренко, М. Лукашевич. – Суми, 1994. – 137 с.